

Anna Majewska-Tworek
Uniwersytet Wrocławski

Wybrane trudności fonetyczne osób niemieckojęzycznych doskonalących język polski

Ausgewählte phonetische Herausforderungen deutschsprachiger
Fortgeschrittener im Polnischen

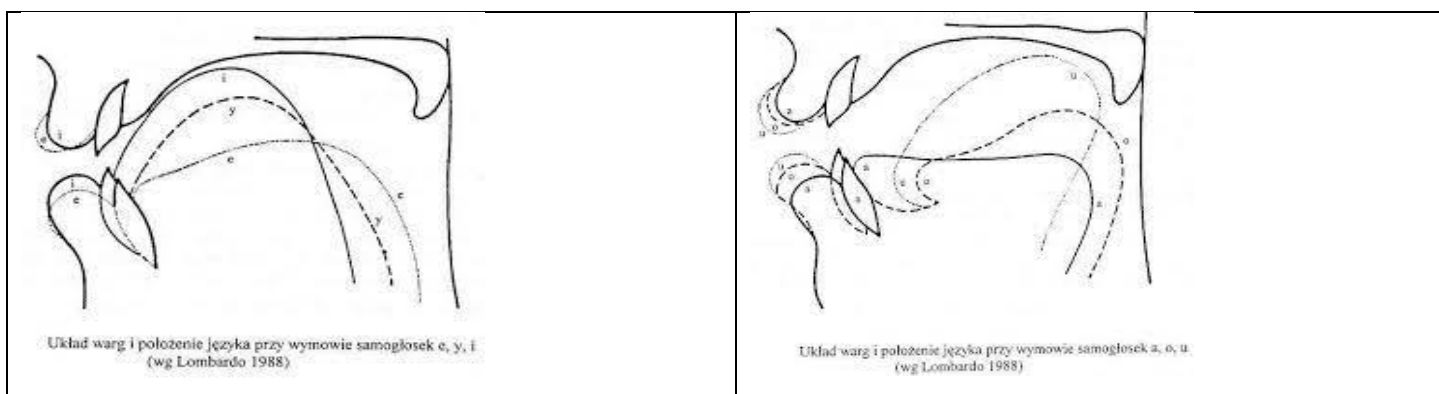
W uczeniu się wymowy każdego języka bardzo ważne są ćwiczenia słuchowe, czyli takie, które pozwolą nam z potoku mowy wyodrębnić wyrazy i ich znaczenia. Często wypowiedź w języku, którego nie znamy wystarczająco dobrze, wydaje się nam zupełnie niezrozumiała i zazwyczaj – za szybka. Uczymy się gramatyki, leksyki, pisania, czytania, grzeczności językowej, nie możemy przy tym zapominać o fonetyce. Fonetyka ułatwi nam naukę gramatyki, naszą komunikatywność na co dzień, a nawet pomoże nam w nauce pisania. Bywa też tak, że znamy dobrze drugi język, którym posługujemy się na co dzień (np. w domu), i nie zdajemy sobie sprawy, że nasza wymowa nie jest doskonała. Czasami wystarczy kilka wskazówek, kilka serii ćwiczeń, by ją poprawić. Dobra wymowa doda nam odwagi na co dzień. Czasami mówimy, że musimy nauczyć się poprawnej wymowy. Będzie to możliwe, jeśli najpierw poznamy dźwięki mowy w danym języku, trenując nasz słuch językowy. Warto poznawać trudne dźwięki w towarzystwie głosek, które są dla nas łatwiejsze i często nie sprawiają nam kłopotu w wymowie.

Zacznijmy od samogłosek, czyli takich dźwięków mowy, które budują każdą sylabę. Jest ich więc dużo w polskiej mowie, bo w każdej polskiej sylabie występuje samogłoska. Z tego powodu warto zadbać o ich właściwą artykulację. Dobra wymowa samogłosek na pewno poprawi wyrazistość i zrozumiałość naszych wypowiedzi. Jednocześnie warto zauważyć, że gdy zerkniemy do książki o polskiej fonetyce, stwierdzimy, że tak naprawdę w języku polskim samogłosek jest bardzo niewiele. Jest ich dużo mniej niż w języku niemieckim. To jest na pewno dobra informacja

dla uczących się języka polskiego: wysoka frekwencja w polskich tekstach zaledwie kilku łatwych dźwięków mowy: samogłosek.

Spróbuj starannie przeczytać: **Ula, Ola, Ala, Ela były w Pile i Tychach cztery dni** [ula/ ɔla/ ala/ ela biwi f p,ile i tixax tʃtɛri dni]. Zauważ, że rzeczywiście w każdej sylabie występuje samogłoska: **U**-la, **O**-la, **A**-la, **E**-la by-ły w Pi-le i Ty-chach czte-ry dni. Jeśli więc masz jeszcze problem z wymówieniem niektórych spółgłosek lub charakterystycznych dla języka polskiego tzw. grup konsonantycznych (np. czł [tʃt-] w wyrazie **cztery** [tʃtɛri]), to właśnie dobra wymowa samogłosek może na początek uratować sytuację. Może zadecydować, czy ktoś nas zrozumie, czy też niestety – nie.

Tym razem zajmiemy się tylko tymi polskimi samogłoskami, których niestaranna wymowa może zmienić znaczenie wyrazu i sprawić, że nasza wypowiedź będzie albo niezrozumiała, albo zrozumiana inaczej, niż tego byśmy chcieli, np. *myli* – *mili*, *wejście* – *wyjście*, *przeszłość* – *przyszłość*, *zielony* – *zielone*.

W języku polskim są samogłoski ustne i nosowe. W pierwszej kolejności opiszemy samogłoski ustne. Warto przy tym skorzystać ze schematów. Jak widać na nich (możesz też samodzielnie sprawdzić w podręczniku do polskiej fonetyki), w języku polskim mamy sześć samogłosek ustnych [u/ ɔ/ a/ ɛ/ i/ i], które trzeba umieć dobrze wymówić, by nie mieć kłopotów z komunikowaniem się po polsku.

Co może być trudnego w tej grupie dźwięków mowy? Zazwyczaj trudne jest odróżnianie od siebie – w słuchaniu i artykulowaniu – tzw. samogłosek przednich, czyli [i/ i/ ɛ]. Można się o tym przekonać na parach wyrazów, które różnią się tylko samogłoskami [i] – [i] albo [i] – [ɛ].

[i] – [i]	[i] – [ɛ]
był – bił [b,iw – biw]	syn – sen [sin – sen]
pył – pił [p,iw – piw]	Krym – krem [krim – krem]
miły – myły [m,iwi – miwi]	ładny – ładne [wadni – wadne]
ambitny – ambitni [amb,itni – amb,itni]	wyjście – wejście [vijɛtɕe – vejɛtɕe]

Jeśli chcesz, możesz zrobić mały eksperyment. Przeczytaj drugiej osobie jeden wyraz z dowolnej pary w tabeli. Niech pokaże palcem, który wyraz usłyszała (pierwszy czy drugi). To ważny i ciekawy test, a także sposób na doskonalenie słuchu językowego.

Samogłoski *i*, *y*, *e* [i/ i/ ɛ] są też często nazywane płaskimi, bo w trakcie ich wymawiania kąciaki warg oddalają się od siebie. Natomiast dźwięki *u*, *o* [u/ ɔ] są samogłoskami okrągłymi, co oznacza, że podczas ich artykulacji wargi wysuwają się do przodu i wyraźnie się zaokrąglają. Samogłoska *a* [a] jest wymawiana przy neutralnym położeniu warg i z tego powodu jest chętnie wykorzystywana w trakcie ćwiczeń oddechowo-głosowych.

Spróbujmy przeczytać przykłady, kontrolując układ warg (płaski, okrągły lub neutralny): **ta – to – tu – te – ty; ma – mo – mu – me – my – mi, la – lo – lu – le – ly – li**. Na co dzień w szybkiej wymowie nie są to cechy istotne. Jednak warto zawsze pamiętać, że intensywna praca warg bardzo dobrze wpływa na wyrazistość artykulacji samogłosek.

Musimy wspomnieć jeszcze o ważnym zjawisku związanym z głoską [i]. W języku polskim – odwrotnie niż w języku niemieckim – samogłoska [i] zawsze palatalizuje poprzedzającą (wcześniejszą) spółgłoskę. Dla przykładu porównajmy wymowę wyróżnionych sylab w wyrazach: **Chiny – ich** [x,iny – ix]. W pierwszym wyrazie występuje miękka (palatalna) głoska [x,], a w drugim – twarda [x]. W języku polskim samogłoska [i] nie palatalizuje „do przodu”, czyli spółgłoski, która występuje tuż po niej.

Zwróćmy więc uwagę na przykłady: *zielony – zieloni, różowy – różowi, myły – myli – mili* [zɛlɔni – zɛlɔɲi], [ruʒɔvi – ruʒɔv,i], [miwi – miɫ,i – m,iɫ,i]. Przedstawiają ważną regułę: przed samogłoską [i] zawsze występuje twarda spółgłoska, a przed samogłoską [i] – zawsze spółgłoska miękka. Zauważmy, że różnica między wyrazami typu: *my – mi* nie polega wyłącznie na różnicy między samogłoskami, jak sugeruje zapis ortograficzny (*i – y*). Tak naprawdę w parze wyrazów *my – mi* występują cztery różne głoski: [mi – m,i]. Warto o tym pamiętać i zastosować w ćwiczeniach fonetycznych. Przy okazji zauważmy, że często w zapisanym wyrazie litera „i” oznacza jedynie miękkość spółgłoski, a nie samogłoskę [i]. Pamiętaj, że ortografia nie jest tożsama z wymową, a w sylabie zawsze jest tylko jedna samogłoska, a nie – dwie. Przeczytaj starannie wyrazy, które ilustrują tę uwagę. W pierwszych wyrazach z każdej pary litera „i” jest wyłącznie częścią dwuznaku zapisującego miękkość spółgłoskę. Uważnie porównaj zapis ortograficzny z zapisem wymowy: *Ania* [aɲa], ale *Ani* [aɲi]; *Basia* [baɕa], ale *Basi* [baɕi], *ciocia* [tɕɔtɕa], ale *cioci* [tɕɔtɕi]. Zauważ też jeszcze inną ważną sprawę. W podanych wyżej przykładach nie wymawiamy głoski [j].

We współczesnej wymowie polskiej głoska [j] występuje przy wymowie miękkich głosek labialnych, więc sylaby **mia, bia, pia, wia, fia** wymawiamy jak [m,ja/ b,ja/ p,ja/ v,ja/ f,ja]. Taka wymowa jest więc w wyrazach: **miotła, biały, pióro, wieje, fiolek** [m,jɔtwa/ b,jawi/ p'juro/ v,jɛjɛ/ f,jɔwɛk].

Na zakończenie tych kilku uwag o samogłoskach ustnych spróbuj starannie przeczytać przykłady z tabeli: najpierw całe wyrazy, a następnie tylko samogłoski. Samogłoski w I i II kolumnie czytaj *staccato*, akcentując pogrubione znaki, i pamiętaj o wyraźnym – okrągłym lub płaskim – położeniu warg. Wyobraź sobie przy tym, że jesteś aktorem na próbie w teatrze.

biały [b,jawɨ]	a – y [a – i]	biali [b,jal,i]	a – i [a – i]
niebieski [ɲɛb,jɛsci]	e – e – i [ɛ – ɛ – i]	niebieskie [ɲɛb,jɛscɛ]	e – e – e [ɛ – ɛ – ɛ]
żółty [ʒuwɨ]	u – y [u – i]	żółci [ʒuwɨci]	u – i [u – i]
czerwone [tʃɛrvɔnɛ]	e – o – e [ɛ – ɔ – ɛ]	czerwony [tʃɛrvɔni]	e – o – y [ɛ – ɔ – i]
zielony [zɛlɔni]	e – o – y [ɛ – ɔ – i]	zieloni [zɛlɔɲi]	e – o – i [ɛ – ɔ – i]
złoty [zwɔɨ]	o – y [ɔ – i]	złote [zwɔtɛ]	o – e [ɔ – ɛ]

Skoro już dużo wiemy o samogłoskach ustnych, przyjrzyjmy się teraz dwóm samogłoskom nosowym. Język polski jest jedynym językiem słowiańskim, w którym występują samogłoski nosowe dyskutowane przy opisie systemu gramatycznego, a nie tylko przy zasadach ortofonicznych. Są to samogłoski [ɛ̃] oraz [ɔ̃]. Jednak ich współczesna wymowa jest bardzo niestabilna i mocno zróżnicowana. Często też jest niepoprawna. Sprawia rodzimym użytkownikom polszczyzny sporo kłopotów ortofonicznych, a w konsekwencji – często ortograficznych. W polskiej grafii mamy dwa znaki na ich zapisywanie: „ę”, np. **węzeł** [vɛzɛw] i „ą”, np. **idać** [idɔ̃]. Co trudnego jest w wymowie polskich samogłosek nosowych? Artykulacja samogłosek nosowych zależy od kontekstu fonetycznego. Często są one wymawiane np. jak samogłoski ustne, bez rezonansu. Sama wymowa jest bardzo łatwa, ale trzeba znać reguły. Jeśli chcesz je trochę poznać, przyjrzyj się przykładom w tabeli, zwłaszcza wytłuszczonym znakom w zapisie ortograficznym i fonetycznym.

Kontekst [ɛ̃] i [ɔ̃]	Ortografia	Ortofonia	Reguła
na końcu wyrazu 	biegną, jadą, płyną	[b,jegnɔ̃/ jadɔ̃/ pwinɔ̃]	Głoskę [ɔ̃] artykułujemy z mocnym rezonansem nosowym; nigdy nie: ~~[idɛ/ idɛm/ idɔw]~~ .
	idę, jadę, płynę	[id(ɛ̃)/ idɛ] [jad(ɛ̃)/ jadɛ] [pwin(ɛ̃)/ pwinɛ]	W sytuacjach oficjalnych – ze słabym rezonansem; w sytuacjach nieoficjalnych – [ɛ].
przed spółgłoskami szczelinowymi: [s/ z/ ɕ/ ʑ/ f/ v/ x]	mąż, wąs, męski, krążyć, wachać, brązowy, gęsty, język, gęś	[mɔ̃ʃ/ vɔ̃s/ mɛ̃sci/ krɔ̃ʒɨtɕ/ vɔ̃xatɕ/ brɔ̃ʒɔvi/ gɛ̃sti/ jɛ̃zik/ gɛ̃ɕ]	Głoski [ɛ̃] i [ɔ̃] wymawiamy z silnym rezonansem nosowym; nigdy nie: ~~[mɔ̃ɲ/ vɔ̃ɲs/ mɛ̃ɲsci]~~ .
przed innymi spółgłoskami	kąpać, głęboko, zęby, rząd, pieniądze, pięć	[kompac̥/ gwɛ̃mbɔkɔ/ zɛ̃mbi/ ʒɔ̃nt/ p,jɛ̃pɔ̃ndzɛ/ p,jɛ̃ɲtɕ]	Zamiast [ɔ̃] i [ɛ̃] wymawiamy dwie głoski: samogłoskę ustną ([ɔ], [ɛ]) oraz spółgłoskę nosową.
w formach przeszłych czasownika przed [l,/ w]	płynęli, płynął, wzięłam, wziąłeś	[pwinɛl,i/ pwinɔw/ vɛ̃ɛwam/ vɔ̃ɔwɛɕ]	Głoski [ɔ̃] i [ɛ̃] wymawiamy jak samogłoski ustne: [ɔ] i [ɛ].

Jak widać, tylko na końcu wyrazu oraz przed spółgłoskami szczelinowymi (głównie zapisywanymi literami: s, z, ś (si), ź (zi), ch, f, w) wymawiamy pełne nosowe ą [ɔ̃] oraz ę [ɛ̃]. Warto więc te dwa konteksty dobrze zapamiętać. Z samogłoskami związane jest też akcentowanie. Typowym miejscem akcentu w języku polskim jest druga sylaba od końca, ale są od tego wyjątki, które należy stosować w oficjalnych sytuacjach komunikacyjnych.

Akcent w języku polskim jest stały i pada na sylabę drugą od końca, np.:
czerw**O**ny, skarp**E**ty, w gr**O**chy.

Są od tej zasady wyjątki, np.:

- czasowniki we wszystkich osobach liczby pojedynczej i 3. osobie liczby mnogiej trybu przypuszczającego (warunkowego) mają akcent na 3. sylabę od końca:
napis**a**łbym, przeczyt**a**łabyś, zr**O**biłby, uciesz**Y**liby;
- czasowniki w 1. i 2. liczby mnogiej trybu przypuszczającego (warunkowego) mają akcent na 4. sylabę od końca:
napis**A**łybyśmy, przeczyt**A**łybyście, zrobili**Y**byśmy, uciesz**Y**libyście.

Teraz przejdźmy do spółgłosek. One często wydają się bardziej skomplikowane. Postaramy się wyjaśnić to, co jest zwykle najtrudniejsze dla osób uczących się języka polskiego jako obcego czy drugiego. Mamy nadzieję, że będzie to wstęp do dalszego zgłębiania polskiej fonetyki.

Na pewno musimy scharakteryzować trzy szeregi spółgłosek i relacje między głoskami, które do nich należą. Szeregi mają charakterystyczne nazwy. Są związane z wrażeniami, które powstają w uchu słuchacza w trakcie ich wymawiania:

- a) spółgłoski syczące: **s, z, c, dz** [s/ z/ ts/ dʒ];
- b) spółgłoski szumiące: **sz, rz (ż), cz, dż** [ʃ/ ʒ/ tʃ/ dʒ];
- c) spółgłoski ciszące: **ś, ź, ć, dź** [ɕ/ ʐ/ tɕ/ dʑ].

Niektóre z nich są Ci dobrze znane, bo występują w językach, które znasz. Inne będą zupełnie nowe. Warto poznać je wszystkie razem. Jakie one są w języku polskim? W czym są do siebie podobne, a czym się różnią?

W grupie spółgłosek syczących spółgłoska [s] jest najmniej skomplikowana artykulacyjnie i może być punktem wyjścia do opisu wymowy kolejnych spółgłosek. Warto też zwrócić uwagę, że występuje w wielu systemach językowych. Na pewno jest więc łatwa dla osób posługujących się innym językiem niż polski. W języku polskim spółgłoskę [s] znajdujemy w takich wyrazach jak **stół** [stuw], **pies** [p.jɛs], **osa** [ɔsa], **gaz** [gas]. W jej artykulacji bierze udział przednia część języka, a czubek języka jest nieznacznie skierowany za dolne zęby. Można poprawić brzmienie [s], mocno rozsuwając kąciaki warg.

Jeśli w trakcie wymawiania głoski [s] wprowadzisz wiązadła głosowe w drgania, wymówisz spółgłoskę [z]. Możesz to sprawdzić, delikatnie przykładając otwartą dłoń do krtani – poczujesz na

niej wibracje. Spółgłoska [z] występuje w takich wyrazach jak: **zegarek**, **zapalki**, **gazeta**, **wazon**, ale podobnie jak inne spółgłoski dźwięczne nie występuje na końcu wyrazu (por. przykład **gaz** [gas]). Jeśli spróbujesz spółgłoskę [s] wymówić ze spółgłoską [t]: [t+s], to uda Ci się powiedzieć kolejną spółgłoskę. Będzie to spółgłoska [ts], która występuje w takich wyrazach, jak: **cytryna** [tsitrina], **tablica** [tablitsa], **noc** [nɔts], **jedz** (imperativ – jeść) [jɛts]. Zwróć uwagę, że nie można wydłużyć jej brzmienia (jeśli będziesz próbować to robić, przytrzymując język cały czas w tym samym miejscu, zaczniesz mówić [s]). Natomiast jeśli podczas artykulacji [ts] uruchomisz wężadła głosowe (jak już wiesz, zawsze możesz to sprawdzić, dotykając otwartą dłoń okolic krtani), uda Ci się wymówić spółgłoskę [dz], która jest np. w wyrazach: **dzwon** [dʒvɔn], **dzbanek** [dʒbanɛk], **pieniądze** [pʲɛɲɔndʒɛ], **kukurydza** [kukuridʒa].

Jak sprawdzić, czy głoska jest dźwięczna? Delikatnie przyłóż dłoń do krtani:

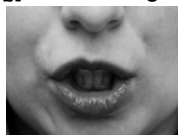
- podczas artykulacji głosek dźwięcznych (np. [z]) poczujesz wibracje,
- podczas artykulacji głosek bezdźwięcznych (np. [s]) nie poczujesz żadnych wibracji.

Teraz opiszemy tzw. głoski szumiące (zostały wypisane w pkt. b), ale znów zaczniemy od dobrze już nam znanej spółgłoski [s] z szeregu syczącego. Jeśli w trakcie artykulacji spółgłoski [s] mocno zaokrąglisz wargi, mocno skierujesz je do przodu (wargi powinny mieć kształt małego kółka), język automatycznie zmieni swą pozycję, a Ty wymówisz spółgłoskę [ʃ].

Spółgłoska [ʃ] występuje w takich wyrazach, jak: **szafa** [ʃafa], **poduszka** [pɔduʃka], **łóżko** [wɔʃkɔ], **nóż** [nuʃ]. Zauważ, że jeśli nieco wydłużysz brzmienie tej głoski, usłyszysz charakterystyczny szum. Dzieci wymawiają tę głoskę, gdy chcą naśladować np. odgłos silnego wiatru **szszsz**. Możesz też tak zrobić: w mocnym skłonie luźno zwiesić ręce i głowę w dół, lekko się kołysać i naśladować szum wiatru głoską [ʃ]. Puść luźno język, który w Twojej schylonej pozycji łatwiej znajdzie właściwe miejsce do artykulacji tego dźwięku.

W trakcie artykulacji głoski [ʃ] warto wargi mocno zaokrąglić i wysunąć do przodu.

[ʃ]

Na początku łatwiej ćwiczyć wymowę z sylabami **szo** [ʃɔ], **szu** [ʃu], **szy** [ʃi].

I teraz kolejna sztuczka: wymawiaj spółgłoskę [ʃ] i dołącz drżenie wężadła głosowego (już wiesz, jak to kontrolować). Powinieneś usłyszeć, że wymawiasz głoskę [ʒ], która jest w takich wyrazach, jak: **rzeka** [ʒɛka], **żona** [ʒɔna], **burza** [buʒa], **leży** [lɛʒi]. Z kolei jeśli wraz z głoską [ʃ] wymówisz szybko głoskę [t]: [t+ʃ], to powstanie spółgłoska [tʃ], którą znajdziesz np. w wyrazach: **czapka** [tʃapka], **klucz** [klutʃ], **oczy** [ɔtʃi], **pocztówka** [pɔtʃufka]. Podobnie jak spółgłoska [ts] głoska

[tʃ] trwa bardzo krótko. Jeśli przytrzymasz język w jednym miejscu podczas artykułowania [tʃ] i będziesz mimo wszystko próbować wydłużyć brzmienie dźwięku, wymówisz głoskę [ʃ]. Jak już sprawdziłeś, spółgłoskę [ʃ] możesz artykułować bardzo długo.

Pozostała nam jeszcze spółgłoska [dʒ]. Są dwa proste sposoby na wymówienie tej spółgłoski. Powstanie ona, jeśli podczas artykulacji [tʃ] wprowadzisz w drżenie wiązadła głosowe lub jeśli energicznie wymówisz dwie głoski: [d + ʒ]. Głoska [dʒ] brzmi bardzo krótko. Jeśli będziesz próbować wydłużyć jej brzmienie, przytrzymując język cały czas w tym samym miejscu (czyli bez szerokiego otwierania buzi), usłyszysz głoskę [ʒ]. Warto też dodać, że w języku polskim głoska [dʒ] występuje bardzo rzadko. Są to zwykle wyrazy angielskiego pochodzenia np. **dżem**, **dżokej** czy **dżungla**.

Powtórzmy, że spółgłoski szeregu szumiącego są łatwiej wymawiane przy okrągłym położeniu warg. Jeśli będziesz o tym pamiętać, Twoja artykulacja będzie wyrazistsza. Na początek dobrze więc ćwiczyć je w sylabach z samogłoskami okrągłymi, czyli np. **szO** – **szU**, **czO** – **czU**, **szO** – **czO**, **szU** – **czU** itp.

Spółgłoski syczące i szumiące (przypomnijmy – są wypisane w pkt. a i b) mają jedną bardzo ważną wspólną cechę. Nie łączą się z samogłoską [i], lecz z samogłoską [y], np. **syty**, **zysk**, **cytryna**, **szybko**, **życie**, **czysty**, **dżdży**. Oczywiście możesz znaleźć w polszczyźnie takie przykłady jak: *sinus* [s, inus], *Zimbabwe* [z'imbabwɛ], *cito* [tsito], *szisza* [ʃ, iʃa], *czip* [tʃip], *dżins* [dʒɪns], ale są to wyrazy zapożyczone i uwierz – występują w nich zupełnie inne głoski niż te, o których tu się uczymy. Jedynie ortografia jest taka sama. Z tego powodu warto czasami zerknąć na zapis fonetyczny. Jest on obecny we wszystkich dobrze zredagowanych słownikach. Pamiętajmy więc o połączeniach spółgłosek syczących i szumiących z głoską [i]: **sy**, **zy**, **cy**, **dzy**, **szy**, **ży**, **czy**, **dży**. Ta uwaga bardzo pomoże w nauce polskiej wymowy.

Ostatnim szeregiem głosek są tzw. spółgłoski ciszące (pkt. c). W fonetyce są nazywane palatalnymi lub miękkimi. Spółgłoski te sprawiają немало kłopotów osobom uczącym się języka polskiego, które często nie odróżniają ich od spółgłosek szumiących. Spróbujemy więc opisać kilka sposobów na ich poprawną artykulację. Spółgłoski wymawiane przy wysokim położeniu języka: środkowa część języka dotyka środkowej części podniebienia (palatum), którą czujesz, gdy ssiesz twardy cukierek. Taka wysoka pozycja języka daje efekt „miękości” w naszym odbiorze tych dźwięków mowy. Położenie warg przy artykulacji **ś** (**si**) [ɕ] (**siny**, **spi**, **siedzi**, **siostra**) czy **ć** (**ci**) (**cisza**, **ćma**, **ciasto**, **kapcie**) jest podobne do położenia warg przy artykulacji głosek szumiących, ale nieco bardziej zaokrąglone, a kąciki warg są jeszcze mocniej do siebie zbliżone.

Wymowa głosek **ś** (**si**), **ź** (**zi**), **ć** (**ci**), **dź** (**dzi**) [ɕ/ ʑ/ ɕ/ dʑ] (tzw. miękkich, palatalnych) wiąże się z wysokim położeniem języka w jamie ustnej. Można to sprawdzić, naśladowując odgłos ssania cukierka.

Wargi są zaokrąglone i wysunięte do przodu, kąciki przyklejone do dziąseł (wargi mają kształt „ryjka”).

W odróżnieniu od spółgłosek z pkt. a. i b. często łatwiej jest zacząć ćwiczenie wymowy od drugiej głoski wypisanej w szeregu, czyli od spółgłoski *ć* [tɕ]: próbujemy wydłużać dźwięki jak w zapisie: [t + ɛɛɛ + iiii], kończąc samogłoską [i]. Wymówimy *siii*. Samogłoska [i] także jest wymawiana blisko palatum, więc kontekst fonetyczny *ci* – *si*, *dzi* – *zi* jest bardzo pomocny. Spółgłoski [ʐ] (*ż*rebak, *zi*elony, *zi*ma) oraz [dʐ] (*dż*wigać, *rodzi*ce, *dzi*adek) są dźwięczne (wymawiane przy udziale drżących wiązań głosowych), a spółgłoski [ɕ] i [tɕ] – bezdźwięczne (powstają bez drżenia wiązań głosowych). Podobnie jak w przypadku głosek wypisanych w pkt. a i b., w grupie głosek ciszących mamy takie, które możemy wymówić tylko bardzo krótko. To tzw. głoski zwarto-szczelinowe (afrykaty): *ć* [tɕ] i *dż* [dʐ]. Natomiast spółgłoski [ɕ] i [ʐ] uda się wymawiać długo, z czego korzystają dzieci w trakcie różnych zabaw dźwiękonaśladowczych, np. pani do dzieci w szkole mówi *ćććśśśiiii* (kładąc palec na ustach), a samochód wydaje odgłosy: *dżżżżżżii* (albo *dżżżżyy*). Spróbujesz? Na pewno w onomatopejach te głoski wymawiasz bardzo dobrze.

Poza tym spółgłoski ciszące nie łączą się w sylabach ze spółgłoską [i], lecz [i]: *sila* [ɕiwa], *zima* [zima], *cicho* [tɕixɔ], *dzisiaj* [dʐiɛaj]. Trzeba też pamiętać, że spółgłoski w wyrazach *siny* i *sinus*, *cichy* i *cis* są od siebie różne mimo identycznej ortografii. Wyrazy typu *sigma* [s.igma], *cif* [tɕ.ɪf], *dżins* [dʐ.ɪns] zawierają spółgłoski nietypowe dla polskiej fonetyki. Są w wyrazach zapożyczonych (albo przed głoską [j]), np. *wakacje* [vakɕtɕ.jɛ]. Adaptacja wyrazów w polszczyźnie polega m.in. na zmianie [i] → [ɪ]: *Silvia* → *Sylwia*, *Zita* → *Zyta*, *citrus* → *cytrus*. Podobnie jest z innymi głoskami: *Richard* → *Ryszard*, *audit* → *audyt*, *titan* → *tytan*.

Przybliżyliśmy najtrudniejszą część polskiej fonetyki. Warto dokładnie ją poznać, by mieć mniej trudności z rozumieniem mowy, wymową i ortografią na co dzień. Jednak kłopotów też zwykle przysparzają samogłoski *w* [v] oraz *ł* [w], szczególnie jeśli występują w jednym wyrazie, np. *ołów* [ɔwɔvɛk]. Wymawiane w izolacji są bardzo łatwe.

Dźwięczną spółgłoskę *w* [v] wymówimy, jeśli górne zęby zbliżymy do dolnej wargi (to tzw. głoski wargowo-zębowe). W takiej pozycji wystarczy wydychać powietrze i kontrolować drżenie wiązań głosowych. Jest to głoska szczelinowa (spirant), czyli taka, którą można wymawiać długo, podobnie jak już opisywane *s*, *z*, *sz*, *ż* (*rz*), *ś*, *ź*. Występuje np. w wyrazach: *woda* [vɔda], *wyraz* [vɪras], *wanna* [vanˈa]. Natomiast spółgłoska *ł* [w] jest wymawiana w pozycji bardzo podobnej do samogłoski [u]. Ważne, by zaokrąglić wargi mocniej niż do wymowy [u].

Usłyszysz ją w wyrazach *auto* [awɔtɔ], *Europa* [ɛwɔɾɔpa], *outsider* [awtsajdɛr]. Jeśli będziesz wymawiać długo *uuu aaaa*, na granicy dwóch samogłosek *ua* też powstanie półsamogłoska [w]. Będzie taka sama jak w wymienionych już wyrazach: *auto*, *Europa*, *outsider*, a także wielu innych, m.in.: *łapa* [wapa], *łódka* [wutka], *łóżko* [wuʐkɔ], *łata* [wata], *Łotwa* [wɔtfɔ], *Łódź* [wutɕɛ], *Łaba* [waba].

W trakcie wymowy głósłki [w] i [f] dolna warga dotyka górnych zębów.

[w/ f]

W trakcie wymowy [ɸ] wargi są mocno zaokrąglone i wysunięte do przodu (podobnie, ale dużo mocniej, jak przy głosce [u]).

[ɸ]

Jeśli masz problemy z wyrazami typu **ołowiany ołówek**, **Władysław Jagiełło**, **Wrocław**, **bulka wrocławska**, musisz ćwiczyć swą koordynację artykulacyjną. Pamiętaj też, że litera *ł* oznacza głoskę [w], np. **łaska** [waska], a litera *l* – głoskę [l], np. [laska]. Nie czytaj więc wyrazu **igła** jak *[igła], ale jak [igwa] czy też nazwiska **Jagiełło** jak *[jaɸɛɭ'ɔ], lecz [jaɸɛw'ɔ].

Ostatnim zagadnieniem, które tu opiszemy, są grupy spółgłoskowe (grupy konsonantyczne). Są to dwie spółgłoski (lub więcej głósek) obok siebie, np. **w Bydgoszczy**, **w Trzciance**, **w Łodzi**, **w Szczecinie**. Są one źródłem kłopotów artykulacyjnych niejednej osoby uczącej się języka polskiego. Nie są też łatwe dla rodzimych użytkowników polszczyzny. Jeśli mają oni z nimi kłopoty, mówią, że **język zawiązał im się na supełek**. Zdarza się to nawet speakerom w telewizji czy radiu. Ogólnie należy stwierdzić, że grupy spółgłoskowe są w polskiej wymowie jednorodne pod względem dźwięczności: są albo bezdźwięczne: **przestrzeń** [pʃɛstʃɛɲ], albo dźwięczne: **także** [tagʒɛ], **jakby** [jagbɨ]. Warto więc przypomnieć sobie, które głoski są dźwięczne, a które bezdźwięczne. Pomoże w tym tabela. Znajdą się w niej oczywiście także spółgłoski, o których była mowa wcześniej.

Przypomnij sobie, które głoski są dźwięczne, a które bezdźwięczne.

Dla ułatwienia zapisujemy tylko (przykładowe) znaki ortograficzne, co jest dużym uproszczeniem.

1.	spółgłoski dźwięczne	b	d	g	v	z	ż	ź	dz	dź	dż	–

2.	spółgłoski bezdźwięczne	p	t	k	f	s	sz	ś	c	cz	ć	ch, h

3.	spółgłoski dźwięczne	m	n	ń	r	l	j	ł

4.	samogłoski	i	y	e	a	o	u	ę	ą

Pamiętaj! Wszystkie samogłoski są dźwięczne! 😊

Możesz też zawsze to sprawdzić, zbliżając delikatnie dłoń do krtani lub mocno przyciskając dłoń położoną na głowie. Wymawiając głoskę dźwięczną, na dłoni poczujesz wibracje.

Powtórzmy na przykładach z ostatniej już tabeli. O tym, czy wymówisz dźwięczne [z], czy bezdźwięczne [s], decyduje druga głoska w grupie spółgłoskowej. Pamiętaj, że w języku polskim procesy fonetyczne zazwyczaj mają odwrotny kierunek niż w języku niemieckim. Najczęściej są to upodobnienia wsteczne (od głoski drugiej do pierwszej), jak widać to na przykładach w tabeli.

Wymawiamy [z] czy [s]?	
Lubię deser:	Nie lubię zupy:
• z rodzynekami [z ɾodzinkam,i] • z migdałami [z, m,igdawam,i] • z karmelem [s karmelem] • z wafelkami [z vafelkam,i] • z czekoladą [s tʃekoladɔ]	• z marchewką [z mɔrxɛfkɔ] • z pietruszką [s p'jetruʃkɔ] • z koperkiem [s kɔpɛrcɛm] • z groszkiem [z grɔʃcɛm] • z burakami [z burakam,i]

Nasza krótka przygoda z polską wymową została zakończona praktycznym podsumowaniem wiadomości przedstawionych w tekście. Niech będzie zapowiedzią tego, co jeszcze jest ciekawego w polskiej fonetyce, która wcale nie jest trudna.

LITERATURA

Bednarska-Adamowicz K., Dembińska K., Małyńska A., 2019, Łatwo Ci mówić! Ćwiczenia fonetyczne dla obcokrajowców uczących się języka polskiego, Kraków.

Kita M., 2017, Dźwiękowa strona języka. Graficzna strona języka, w: Wybieram gramatykę! Dla cudzoziemców zaawansowanych na poziomie C i dla studentów kierunków filologicznych, Katowice.

Majewska-Tworek A., 2010, Szura, szumi i szeleści. Ćwiczenia fonetyczne nie tylko dla cudzoziemców, Wrocław, 02_02_Szura, szumi - exercises.pdf [dostęp: 22.09.2023].

Tambor J., 2012, Fonetyka i fonologia współczesnego języka polskiego. Ćwiczenia, Warszawa.

Tambor J., Macioszek M., 2018, Głoski polskie. Przewodnik fonetyczny dla cudzoziemców i nauczycieli uczących języka polskiego jako obcego, Katowice, <https://www.sjkip.us.edu.pl/pl/publikacje/publikacje-szkoly-jezyka-i-kultury-polskiej-universytetu-slaskiego/podreczniki-dodatkowe-i-zbiory-cwiczen/gloski-polskie-przewodnik-fonetyczny-dla-cudzoziemcow-i-nauczycieli-uczacych-jezyka-polskiego-jako-obcego/> [dostęp: 22.09.2023].

Stanek J., 2020, Fonetyka – polski w praktyce, Kraków.

WYBRANE ŹRÓDŁA INTERNETOWE

Głoski w wyrazach, „Internetowy portal fonetyki”, <https://www.komlogo.pl/index.php/norma/gloski-w-wyrazach> [dostęp: 22.09.2023].

Polish Alphabet & Pronunciation, <https://mowicpopolsku.com/polish-alphabet-pronunciation/> [dostęp: 22.09.2023].

Pronunciation of the nasal vowels ą and ę, w: Polish Alphabet & Pronunciation, <https://mowicpopolsku.com/polish-alphabet-pronunciation/#nasal-vowels> [dostęp: 22.09.2023].